# R E C E N Z J E

## OBRAZ DROGI W TEKSTACH BIBLIJNYCH

1. A. Gros, *Le thème de la route dans la Bible*, Paris 1957, ss. 158.
2. Fr. Nötscher, *Gotteswege und Menchenwege in der Bibel und in Qumran*, Bonn 1958, ss. 133.

1. A. Gros pisał swoją pracę pod kierunkiem ks. A. Renarda, profesora Instytutu Katolickiego w Lille.

Po wstępie, który ma zorientować czytelnika w problematyce, A. G. dokonuje przeglądu tekstów hebrajskich i greckich, oraz ustala znaczenie literalne i przenośne tego terminu, który go interesuje. Drogę w znaczeniu obrazowym A. G. dzieli na drogę Bożą i ludzką, do tego zaś dochodzi zamienne używanie terminów droga i religia. Przez porównanie znaczeń udowadnia, że początkowe literalne określenie drogi nabiera z czasem znaczenia obrazowego, przenośnego. Tym stwierdzeniem wchodzi w wielki temat biblijny.

Przez grzech pierworodny, a potem przez każdy grzech następuje oddalenie człowieka od Boga, aby zaś do Boga powrócić, trzeba przebyć drogę. Na tej drodze powrotu ustawicznie jest ludzkość i każdy poszczególny człowiek. Mówią o tym dzieje Adama, patriarchów czy całego Izraela. Wyjście Izraela z Egiptu ma znaczenie prorockie, jest bowiem zapowiedzią nowego „Wyjścia" i nowej Paschy.

Prorocy rozwijają pojęcie drogi. Zapowiadają oni najpierw wygnanie, a potem wspaniały powrót, dlatego okres wygnania staje się decydującym czynnikiem w rozwoju pojęcia drogi dla Izraela. Księgi Mądrości i Psalmów wprowadzają temat dwóch dróg oraz mówią o świetle jako elemencie związanym z chodzeniem.

Wspomniane prorockie opisy powrotu z niewoli babilońskiej nie zostały całkowicie zrealizowane. Część Izraelitów bowiem pozostała wśród pogan, a część powracająca przeżywała przygnębienie, że nie wszyscy poznali i nie wszyscy zrozumieli Boże drogi. Dlatego kapłani tego okresu rozpoczynają działalność zmierzającą do pogłębienia życia religijnego, by przez to naród wybrany wyprowadzić na właściwą drogę. Wyrazem tej pracy jest rozwój religijnej literatury, odnawianie wierności Bogu i wskrzeszenie dawnych zwyczajów liturgicznych.

Z chwilą zakończenia Starego Przymierza rozpoczyna się wypełnianie Bożych obietnic w duchowej rzeczywistości. Chrystus Pan zajmie miejsce Mojżesza, aby zawrzeć Nowe Przymierze. Realizuje on przejście drogą wiodącą do Boga. Na miejsce figury baranka Chrystus Pan staje się nowym barankiem, by przez odkupieńczą krew ocalić ludzi od śmierci, a po zmartwychwstaniu wprowadzić naród wybrany do ziemi obiecanej, tj. do nieba.

A. G. zestawia teksty ewangelii św. Mateusza ze zdarzeniami opisanymi w ks. Wyjścia i przeprowadza paralelę pomiędzy życiem Mojżesza i Chrystusa Pana, aby udowodnić, że Chrystus Pan wypełnił proroctwa. Urzeczywistnienie proroctw z ks. Wyjścia nie było potrzebne dla Chrystusa Pana; zostało ono dokonane dla nas, abyśmy uczestnicząc w tajemnicach życia Chrystusa Pana, dochodzili do niebieskiej ojczyzny. Człowiek, który odszedł od swojej ojczyzny, tj. od Boga przez grzech, powraca na drodze, którą jest Chrystus Pan. Drogą jest również Kościół jako wybrany lud w pochodzie ku Bogu.

Praca A. G. kończy się stwierdzeniem, że temat biblijny o drodze przedstawia moralny proces każdej osoby idącej ku Bogu, a Chrystus Pan jako droga jest postacią centralną w Piśmie św.

A. G. w swej pracy korzystał z badań innych autorów [1], najmniej zaś samodzielności wykazał w studium leksykalnym. Jest ono streszczeniem tego, co podają słowniki i encyklopedie biblijne. W całej pracy A. G. cytuje tak wiele tekstów, że wskutek tego najbardziej charakterystyczne z nich nie są należycie wydobyte ani wykorzystane. Odnosi się wrażenie, że A. G. usiłuje przekonać czytelnika ilością tekstów biblijnych, a nie siłą własnych argumentów. Dwa końcowe rozdziały o dopełnieniu w Chrystusie i o nowej drodze Kościoła są najciekawszymi stronami pracy.

2. Fr. Nötscher kończył korektę swojej pracy, kiedy wyszła z druku książka A. Grosa.

Praca Fr. Nötschera ma trzy rozdziały, zajmuje się Starym Testamentem, pismami qumrańskimi i Nowym Testamentem. F. N. również zestawia znaczenie literalne i przenośne wyrazu droga, bierze pod uwagę synonimy w języku hebrajskim i greckim i dokonuje ich analizy filologicznej. F. N. nie mógł w tej pracy posłużyć się znanymi dotąd słownikami, bo ich zakres nie wystarczył, skoro np. omawianie słowa peripatein mieści się na dziewięciu stronach i wykazuje dwanaście odcieni znaczeniowych w samym tylko Nowym Testamencie.

F. N. dochodzi do przekonania, że wszystkie znaczenia drogi oraz jej synonimów w Piśmie św. i w tekstach qumrańskich dadzą się podzielić na dwie grupy: drogi Boże i drogi ludzkie, z tym że grupy te zawierają w sobie szereg odcieni pojęciowych. F. N. nie pomija wiadomości zaczerpniętych z badań nad literaturą egipską, znad Nilu bowiem Izraelici zapożyczyli wyrażenie: droga życia i śmierci.

Praca F. N. nie porusza zagadnień teologicznych, a F. N. nawet wyraża opinię, że nie można mówić o formalnej teologii drogi w tekstach wspomnianych trzech źródeł, gdyż słowo droga jest używane w sensie opisowym.

Analizując słowo droga F. N. zaznacza, że w Starym Testamencie jest ono często powtarzane na literalne oznaczenie drogi lub na określenie Bożych przykazań i ludzkiego postępowania. W wielu wypadkach trudno dociec, o jaki sens autorom biblijnym chodzi, zwłaszcza wtedy, gdy spotykają się dwa aspekty o pokrewnych odcieniach. F. N. spostrzega także częstsze występowanie pojęcia drogi w opisach powrotu Izraela z Egiptu i w objawieniach Boga, który prowadzi lud przez pustynię.

Sposób posługiwania się słowem droga w pismach qumrańskich jest trochę odmienny aniżeli w Starym Testamencie. W Qumran zanikają całkowicie niektóre synonimowe słowa, inne występują rzadko, brak objawień Boga, o których mówi ks. Wyjścia. Autorowie pism qumrańskich stawiają główny akcent na wybór drogi światła czy ciemności, oraz na odpowiedzialność za jego wykonanie. W związku z wyborem drogi poruszony jest problem wolności woli wobec Bożych dróg.

Nowy Testament bierze pojęcia ze Starego Testamentu, ale wypełnia je nową treścią. Następuje wyraźny rozwój pojęcia drogi, a punktem centralnym staje się chrześcijańska nauka jako droga zbawienia, którą można osiągnąć tylko przez Chrystusa Pana. Chrystus Pan jest równocześnie drogą i przewodnikiem na tej drodze. Ewangeliści podkreślają naukę o dwóch drogach, a temat ten potem występuje w literaturze starochrześcijańskiej.

---

[1] A. Legendre, *Routes*, W: *Dictionnaire de la Bible*, t. 5. col. 1229—1230. W. Michaelis, *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, t, 5, s. 42—118. G. Widengren, *Wege, Wanderung und verwandte Begriffe*, „Studia Theologica", 3 (1949) 111—123 A. Kuschke, *Die Menschewege und der Weg Gottes im Alten Testament*, „Studia Theologica", 5 (1951) 106—118.

Porównując obydwie prace ze sobą dostrzega się, że tylko leksykalny rozdział z pracy A. Grosa przypomina część pracy Fr. Nötschera. W częściach pozostałych prace te odbiegają od siebie tak w metodzie jak i we wnioskach. Prace różnią się poziomem naukowym. Pierwsza przedstawia temat drogi popularnie, druga jest pracą badawczą. Trzeba podkreślić pionierskie zasługi Fr. Nötschera przy opracowywaniu pojęcia drogi w pismach qumrańskich. A. Gros qumrańskimi tekstami zupełnie się nie zajmuje. Zaletą pracy A. Grosa jest to, że poszukuje myśli teologicznej w temacie, który go interesuje. Fr. Nötscher natomiast dał wyczerpujący przegląd różnych aspektów pojęcia drogi. Tak obydwie prace uzupełniają się wzajemnie.

*Ks. Feliks Gryglewicz*

## DWIE PRACE O QUMRAN

1. J. Maier, *Die Texte vom Toten Meer*, München 1960, t. I, ss. 190; t. II, ss. 232.
2. O. Betz, *Offenbahrung und Schriftforschung in der Qumransekte*, Tübingen 1960, ss. 202.

1. Po wydaniach tekstów z Qumran w językach angielskim i francuskim [1] należy zasygnalizować wydanie wszystkich opublikowanych dotąd pism qumrańskich w języku niemieckim [2]. Przekładu tych tekstów dokonał dr Johann Maier, asystent Wydziału Teologii protestanckiej Uniwersytetu Wiedeńskiego.

Rękopisy z Qumran są w wielu miejscach zniszczone, a rekonstrukcja ich tekstu i przekład wymagają dobrej znajomości zarówno qumrańskiego środowiska jak i filologii, paleografii hebrajskiej, historii, teologii. J. M. w tych dziedzinach okazał się znawcą znakomitym, dlatego też jego praca przedstawia pozycję o wielkiej wartości.

Na całość pracy J. M. składają się dwa tomy. Tom pierwszy zawiera przekład tekstów z pierwszej i czwartej groty qumrańskiej poprzedzony przedmową prof. K. Schuberta. Przed każdym z tekstów jest wstęp opisujący stronę zewnętrzną dokumentu, zawierający dane dotyczące jego znalezienia i publikacji, charakterystykę i główną problematykę. Do niektórych tekstów J. M. wprowadził tytuły, które nie istnieją w oryginale. Utwory poetyckie nie wyodrębniają poszczególnych strof. Przekład jest wierny, uwzględniający plon badań naukowych ostatnich lat.

W Dokumencie Damasceńskim J. M. nie umieszcza kolumny 20 manuskryptu B po kolumnie ósmej, a kolumny 15 i 16 przed kolumną dziewiątą, chociaż ks. J. T. Milik taki układ podaje jako pewny [3]. W Księdze Reguły 1 QS 10, 4 hebrajskie słowo YWM tłumaczy jako dzień, co znajduje potwierdzenie w dwóch innych manuskryptach [4] i dobrze harmonizuje z kontekstem. W Księdze Reguły J. M. licznym fragmentom nadaje układ poetycki, choć cała księga w tekście oryginalnym jest napisana prozą.

Wartość dzieła J. M. okazuje się przede wszystkim w tomie drugim, który zawiera wyjaśnienia. Dają one uzasadnienie przekładu. J. M. podaje tam prawdopodobieństwa różnych rekonstrukcji uszkodzonych tekstów,

[1] T. H. Gaster, *The Dead Sea Scriptures in English Translation*, New York 1956. A. Dupont-Sommer, *Les écrits esséniens découverts près de la Mer Morte*, Paris 1960.[2]

[2] Część tych tekstów w języku niemieckim opublikował H. Bardtke, *Die Handschriftenfunde am Toten Meer*, Berlin 1958 [2]; por. „Theologische Literaturzeitung", 1955, 1956.

[3] J. T. Milik *Ten Years of Discovery in the Wilderness of Judea*, London 1959, s. 152.

[4] J. T. Milik, „Reuve Biblique", 67 (1960) 415.